

KUTATÁSI JELENTÉSEK

FELD ISTVÁN

A SOLYMÁRI VÁR 2010. ÉVI ÁSATÁSA

A vár 2005 óta folyó rendszeres régészeti kutatását – 2007-től, mint az ELTE Régészettudományi Intézete Magyar Középkori és Kora Újkori Régészeti Tanszéke tanácsát – 2010-ben három munkahelyen végeztük.

Mindenekelőtt folytattuk a lakóépülethez kapcsolódó nyugati mélypince betöltésének módszeres, továbbra is csak a kifejezett tudományos szempontok figyelembevételével történő feltárását, teljesen elbontva a terület egészen kialakított tszfm. 174 m-es szintig az északnyugati rész eddig még nem kutatott, 1 m vastag és 1,8 m széles, mintegy 4 köbmétert kitevő, az északi falsíkhhoz csatlakozó betöltési-pusztulási tömbjének rétegsorát. Az inkább az északkeleti részre jellemző vastagabb, de itt nyugat felé elvékonyodó, sárgásbarna kevert, köves-habarcsos-faszenes betöltés alatt nyugat, s kissé észak felé erősen emelkedő, s így a származásuk irányát jelző 20–30 cm vastagságú rétegeket bontottunk, köztük csak kisebb-nagyobb felületben mutatkozó sárga, néha még gyúrható, s gyakran tömbökben jelentkező agyaglerakódásokat és az altalajt képező sárga homokkő lepusztulásával keletkezett homokcsíkokat. A rendkívül gazdag és egységes, a 16. század első felénél korábbra továbbra sem keltezhető leletanyag (cserépedény és üvegtöredékek mellett jelentős számú, részben megégett fém tárgy – többek között ásópapucs, nyílhegyek, vasbogrács (?), vasalások – és jelentős mennyiségű állatcsont) inkább a különböző barna, barnásvörös, égett, faszenes pusztulási rétegekből került elő, melyeket csak a metszrajzokon és a fényképeken lehetett élesebben elkülöníteni egymástól, azaz minden valószínűség szerint közel egy időben rakódtak le a nyugati fal omlásrétege fölé. A feltárás eredményeként végig kibontakozott az északi pincefalón a tervezett dongaboltozat számára kialakított fészek; ez utóbbi előtt általában csak laza, köves törmelékot találtunk.

Megkezdttük a várudvar déli részén a kúttól keletre eső terület előzetes kutatását. Itt egy 2,5 × 7 m-es, észak-déli irányú, a várfalhoz arra merőlegesen csatlakozó szelvényt alakítottunk ki a 2005-ben nyitott 4. és 5. árkok között. Az itt feltételezhető melléképület nyugati lezárása nem került elő – ezt valószínűleg keletebbre kell keresnünk –, a kutatott területen ugyanakkor egy nagyrészt összefüggő, néhol köves tömböket is magába foglaló vékony habarcsos építési réteg jelezte az egykori udvarszintet. Alatta egy 20–25 cm vastag, néhol kifejezetten agyagos feltöltési rétegsor jelentkezett, amely a benne talált Luxemburgi Zsigmond és Habsburg Albert érmek tanúsága alapján legkorábban a 15. század közepén került ide. Míg északon mélyebben már a bolygatatlan sárga homokkő mutatkozott – a 14. század végi várépítéssel egykorú, kifejezett járósíntet tehát nem találtunk –, délen egy hasonló anyagú, talán a várfal emelése kapcsán végzett tereprendezés során ide hordott 15 cm vastag feltöltés alatt egy bronzkori objektumra bukkantunk. A szelvényünk délkeleti részén kialakított, alig 1 × 1,5 m-es kutatóblokkban egy 0,5 m vastag, leletekben gazdag, barnásfekete rétegsort vágunk át, de magának az objektumnak az értelmezése csak további feltárásokkal lehetséges.

Végül a várhegy nyugat oldalán húzódó árok korának meghatározására egy, azt nyugat-keleti irányban átvágó $1,5 \times 4$ m-es kutatóárkot nyitottunk. A felül humuszos, alul sárga, néhol kifejezetten homok alkotta, gyakran erősen köves rétegsor alatt keleten már 1 m-es mélységben jelentkezett az emelkedő altalaj, ezt középen 1,2 m vastag betöltés alatt értük el. Nyugati része csak további bővítéssel lesz tisztázható. Kialakítása valószínűleg a középkorban történt meg, az említett rétegekből főleg jelentős fémleletek (sarkantyú, lópatkó, csikózabla, nyílhegy) kerültek elő, továbbá megemlítendő egy vakmérműves díszű kályhacsempe-töredék.

GÁL-MLAKÁR VIKTOR

KOMLÓSKA-PUSZTAVÁR, SZÁDVÁR, FÜZÉR Régészeti kutatásaim Borsod-Abaúj-Zemplén megye váraiban, 2010

Állagvédelmi munkák Komlóska-Pusztaváron

Az első régészeti kutatásokat követően egy évtized múlva, 2010-ben megkezdődhet-tek Borsod-Abaúj-Zemplén megye egyik korai, archaikus formájában fennmaradt kövára-

I. kép. Komlóska-Pusztavár alaprajza az állagvédett falszakasz jelölésével

nak állagvédelmi, romkonzerválási munkái. A Komlóska Község Önkormányzata által a Nemzeti Kulturális Alap Régészeti és Műemléki Szakmai Kollégiumához benyújtott pályázatban romkonzerválásra megjelölt déli vár-falszakasz előzetes régészeti kutatására 2010. júliusában és augusztusában került sor.

A kutatás előtt tett megfigyeléseink során megállapíthattuk, hogy a védelemre kiszemelt, délnyugaton még magasan álló falmaradványok külső síkja több helyen erősen roncsolódott, a várhegy meredek oldala felé eső részén rendkívül lepusztult. A kiszakadások, romlások elsősorban a fal külső síkját, illetve a falszakasz két végén magát a falmagot is érintették. A pusztulás a legtöbb esetben egy alulról felfelé haladó folyamat

2. kép. Komlóska-Pusztavár.

A délkeleti várfalszakasz a romkonzerválási munkák közben nyugat felől

eredménye, ennek kiinduló pontja a falsík és talaj, azaz a külső omladékréteg tetejének találkozási pontjához, vagy más esetben, a falszövetben megfigyelhető falegyenekhez köthető.

A régészeti kutatás során egyik célunk a még felszín fölé emelkedő falszakaszok felületének és tetejének megtisztítása volt a rátelepedett növényzettől. Emellett a falsík külső oldalán egy olyan mértékű szintsüllyesztés hajtottunk végre, melynek eredményeképp a felszínre hozott eredeti falmagra már stabilan lehetett falazni. A teljes terjedelmében föld alatt lévő faltömbök kibontásánál – ez a falszakasz déli illetve délkeleti részét érintette – hasonlóképpen a föld- és növényzettakaró eltávolítása, valamint az állagvédelmi munkákra már alkalmas falmag kibontása volt a célunk. Ennél a munkafázisnál a várfal külső síkjának épségben maradt részletei a várudvar szintjétől mérve mintegy 200–250 cm-rel mélyebben kerültek elő, gyakran már együtt a hegy sziklájával. „Kézzel fogható” volt az egykori várépítők gyakorlata, akik a délkeleti részen a még magasan álló természetes sziklatömböket is belefoglalták a várfalba.

Munkánk során a délnyugati falszakasz keleti végénél egy átlag 80–90 cm széles falszakadást tártunk fel. Ezen a keskeny szakaszon a fal tömbje a természetes sziklafelszínig kiromlott. E részen lehetőségünk nyílt arra, hogy vizsgáljuk a falépítés középkori módszerét. Ezen megfigyeléseink tapasztalatait felhasználtuk az állagvédelmi munkák során.

A várfalat a természetes sziklafelszínre építették. A fal külső és belső síkjait nagyméretű kövekből rakták fel, majd a falmagot kisebb de nem kifejezetten apró kövekből építették meg. A várfal belső síkját a várudvar felé emelkedő sziklafelszín szintjéig képezték ki, majd az e mögötti teret fekete apróköves, kerámiatöredékeket is tartalmazó földdel töltötték fel. A fal mögötti rétegsor vizsgálata során megállapíthattuk, hogy ez utóbb feltöltési réteg felett csak egy vékony, nagyméretű, egyértelműen a falból származó kö-

veket csak elvéve tartalmazó omlásréteg kerül el. Azaz a várfalak belső oldala mentén a várudvar mai szintje lényegében azonos a középkori járósínt magasságával.

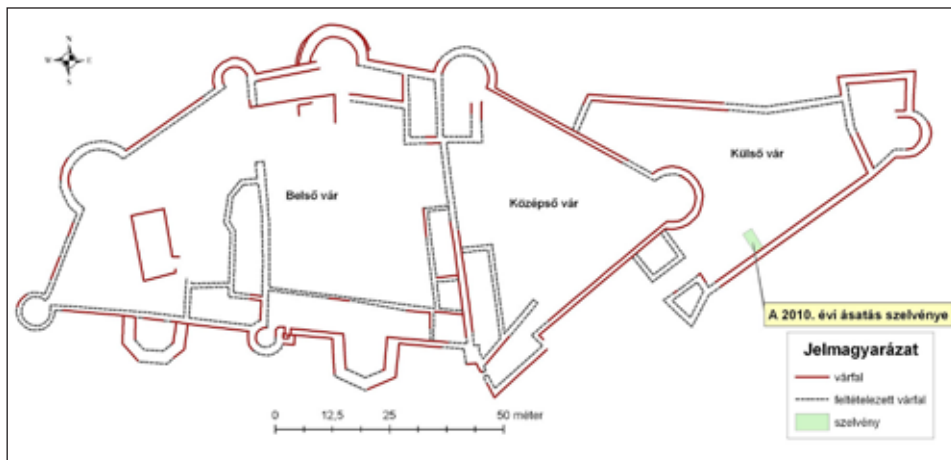
A kutatás második szakaszában a déli várfalszakasz belső oldalán hajtottunk végre szintsüllyesztést, egyrészt a várfal belső falsíkjának meghatározására, másrészt az állagvédelmi munkákhoz szükséges tereprendezés szakszerű lebonyolítása és ellenőrzése érdekében. Eme munka során a fal mentén egy átlag 80–100 cm széles és 50–100 cm mélységű kutatóárkot alakítottunk ki. Meghatároztuk a várfal nagyméretű kövekből kialakított belső falsíkjának pontos vonalát, valamint megfigyeléseket tettünk a fal belső síkjának bizonyos mértékű „hullámzását” illetően, mely mögött egy egykor itt állt könnyűszerkezetű épületet sejtethünk. Ennek kutatására azonban csak a következő években kerülhet sor.

Az első régészeti feltárás Szádvár területén

A Szögliget településétől északra, egy 460 m magas hegy platóján kerül el hazánk egyik legnagyobb alapterületű kővára, Szádvár. Az erősség első említése 1268-ból maradt ránk. A jelenleg négy önálló várrészre osztható erődítmény fokozatos kiépítése és ezáltal a hegytető bekerítése, a még látható építészeti részletek alapján a 16. század második felére fejeződhetett be.

A vár területén a Szádvárért Baráti Kör kezdeményezésére és a Herman Ottó Múzeum Régészeti Osztályának szakfelügyelete mellett 2008–2010 között romkonzerválási munkákat végeztünk. 2010 évben szintén a Szádvárért Baráti Kör anyagi támogatásával egy kisméretű szondázó jellegű régészeti kutatásra is lehetőségünk nyílt a keleti, külső vár területén.

Kutatásunk területe a vár 2009. évben állagvédelemben részesített déli várfalának előtere volt. Célja a várfal belső oldala mentén húzódó, részben már elbontott nagyköves omladékréteg vastagságának meghatározása és az alatta húzódó, feltételezhetően a vár pusztulásához (1688), életének utolsó periódusaihoz tartozó rétegek vizsgálata volt. Az észak–déli irányú, 5 m hosszú és 2 m széles 1. szelvényt a romkonzerválás által érintett ún. 2 lőréstől nyugatra jelöltük ki, a déli várfal nyugati harmadában.

3. kép. A kutatott terület Szádvár 2008. évi geodéziai felmérésén

Már a felső 20–25 cm-es nagyköves réteg elbontását követően előkerült a várfal belső oldalának támaszkodva egy – szelvényünkkel csak részben feltárt – 190 × 140 cm nagyságú, égett, vörös, paticsos belsejű, több sor magasságban kővel alapozott, elpusztult kályha maradványa. A kályha környezetében feltártuk annak pusztulási rétegét, melyből nagy mennyiségű, részben in situ csempenyag (több mázatlan, centrálisan elhelyezkedő növényi motívumokkal díszített kályhacsempe, valamint tál, illetve pohár alakú kályhaszem töredék) került felszínre. A kályha pusztulásának idejét az egyik csempében talált 1557-es I. Ferdinánd által veretett ezüstdénár keltezi.

4. kép. Szádvár.

A 2010. évi I. szelvényben feltárt kályha és in situ kályhacsempék a pusztulási rétegben

A cserépkályha alatt átlag 15–20 cm vastag, a déli várfal belső síkjára felfutó paticsos és faszenes pusztulási réteg húzódik. Ebből a kályha alatti rétegből pár darab Árpád-kori fazék oldal- és fenéktöredéke és egy a neolitikus bükki kultúrához (Kr. e. 5500–5000) tartozó edény peremtöredéke is felszínre került.

A cserépkályhától északkeletre egy utólagosan ásott szemetesgödört bontottunk ki. Ebből nagy mennyiségű vékonyfalú, fehér, festett illetve mázas főzőedény, velencei típusú üvegpalack töredékei, fém tárgyak (pl. szerszámok maradványai, bronz gyertyatartó alja, muskétagyó) kerültek felszínre. A gödört és leletanyagát egy 1610-ben, III. Vasa Zsigmond idejében vert lengyel háromgarasos érme keltezi.

A szelvényünk helyét a vár egyik utolsó, 1674. évi inventáriuma alapján határoztuk meg. Ez az összeírás várkapu közelében, a külső vár déli fala mentén a német katonák és a magyar hajdúk házáit említi. Várakozásunk ellenére a területen a cserépkályhán kívül épülethez kapcsolható más régészeti jelenség nyomát nem találtuk. A szelvényünk északi részében a mai felszín alatt 50 cm-rel már az altalaj sziklája jelentkezik.

A kis volumenű feltárás alapján a következő megállapításokat tehetjük. A vizsgált területen a 17. századi inventáriumok adataival ellentétben, az 1600-as évek második felében épületek már nem állhattak. A területen azonban minimum egy szemetesgödört ástak a 17. század elején. Ezt megelőzően, azaz a 16. század második harmadában azonban létezett ezen a helyen egy kiterjedésében még nem ismert, de cserépkályhával

fűtött helyiség vagy épület, mely a déli várfal belső oldalának támaszkodott. Ezt az épületet és a benne lévő cserépkályhát 1557 után, talán a vár egyetlen 1567-es ostroma során pusztíthatták el. Ezt követően a területen új épületet, eddigi tudomásunk szerint már nem emeltek.

Figyelemre méltó az előkerült csekély számú Árpád-kori lelet, mely természetesen még nem perdöntő bizonyítéka az írott forrásokban említett 13. századi várnak. Ehhez Szádvár további, akár több évtizedig is elhúzódó, módszeres régészeti feltárása múlhatatlanul szükséges.

A füzéri vár ciszternájának feltárása

A 13. századi eredetű füzéri felsővár ciszternájának feltárását 2010 szeptemberében folytattuk a Füzérért Alapítvány anyagi támogatásával. A rövid, csupán 5 munkanapig tartó kutatás alatt tovább vizsgáltuk a vízgyűjtő szerkezetét és ennek során jelentős új eredményeket értünk el a ciszterna keltezésével kapcsolatban.

5. kép Füzér vára. A ciszternába behullott és *in situ* nagyméretű kövek kiemelése előtt

A Herman Ottó Múzeum 2009 őszétől végzi a füzéri felsővár ciszternájának korábban félbe maradt kutatását. Erről a *Castrum* 11. (2010/1) számában közöltünk rövid összefoglaló jelentést. A 2010. évben is a korábban alkalmazott munkamódszerrel dolgoztunk tovább. A közel 3,5 m átmérőjű sziklagödörben kialakított ciszterna állapota a mélyebb (3–4 m-es mélységű) régiókban sem változott számottevően, így ebben a kutatási idényben is tovább folytattuk köveinek kiemelését és a mögötte lévő döngölt agyréteg módszeres eltávolítását.

A vízgyűjtő betöltésének nyugati oldalán, a korábban már észlelt kevert szürke színű 16. de inkább 17. századi leletanyagot tartalmazó betöltés mintegy 4,5 m-es mélységben „elfogyott”, legmélyebb pontját a sziklagödör nyugati szélénél érte el. Ez ismét arra utalt, hogy valóban egy utólagos javítással számoltunk a ciszterna történetében.

6. kép Füzér vára. A ciszternában feltárt két kőgyűrű egymáshoz viszonyított helyzete

Azonban ennek nem volt része a szilagödör utólagos kibővítése, mivel a kevert szürke agyag alatt tovább folytatódott a többi részen már megfigyelt és 15. századi leletanyagot tartalmazó sárga színű agyagréteg, valamint maga a szilagödör sem szűkült össze.

Mintegy –4,8 m-es mélységben értük el a ciszterna belsejében a korábban Simon Zoltán által feltárt részek alját. Ettől a mélységtől kezdve a betöltésből igen nagyméretű, behullott és még in situ köveket bontottunk és emeltünk ki. Ezek értelemszerűen a ciszterna pusztulásakor kerülhettek mostani helyükre. A kutatási időszak végére a ciszterna belsejében átlag –5,3–5,5 m mélységet értünk el.

Magát a ciszternát a 16. kősorig, azaz átlag –5,1 m mélységig bontottuk el. Ebben a mélységben lévő kövek már igen rossz állapotban voltak, könnyen törtek és mállottak, feltételezhető, hogy a ciszterna ezen része már folyamatosan víz alatt lehetett. A faragott kövek és a szilagödör széle között lévő sárga agyagréteg elbontása során, az agyagban in situ, kötésben lévő, faragott köveket találtunk. Az ezek alkotta, a szilagödör nyugati oldalán előkerült íves falazat koncentrikusan körülvette az eredetileg kutatott ciszternát. Ezt egy második ciszternának vagy (kútnak?) tarthatjuk. A kiszervekeshető belső átmérője 2–2,2 m.

A kisméretű (átlag 60 × 50 × 30 cm nagyságú) egymáson szabályosan elhelyezkedő kövek mögött már nem az eddig bontott sárga agyagos feltöltést, hanem egy homogén szürke színű agyagtömböt találtunk. A két, különböző típusú agyagréteg elválása jól dokumentálható volt. A szürke agyagréteget és így az előtte lévő íves falazatot 14. századi kerámiatöredékek kelteznek.

Az alkalmazott kutatási módszerünk szerencsés hozadéka volt tehát, hogy azonosítani tudtuk a füzéri felsővár ciszternájának egy utólagos, a vár életének utolsó periódusához kapcsolható javítását. A vízzáró agyagréteg eltávolításával sikerült tisztázni a

javított ciszterna építési korát, mely a 15–16. századra tehető. A kutatásunk utolsó napján előkerült új íves falazat és a mögötte húzódó betöltés vizsgálata azonban további kérdések megválaszolására is lehetőséget nyújtott.

Választ kaptunk arra, hogy miért véstek ki a vár udvarán egy 3,5 m átmérőjű sziklagödröt, ha benne csak egy 1,6 m átmérőjű ciszternát alakítottak ki és a 17. századi javítás során sem faragták tovább a sziklagödröt. Megállapíthattuk ugyanis, hogy ezt a gödröt egy még korábbi, 14. századi, különösen nagyméretű vízgyűjtő számára alakították ki - ennek a korai ciszterna falának részleteit találtuk meg a vízzáró réteg agyagtömbjében. Ezt a kb. 2 m átmérőjű vízgyűjtőt valamikor a 15. század második felében, vagy a 16. század elején visszabontották és beleépítették azt a kisebb átmérőjű újabb ciszternát, melynek nagyobb méretű, de kevésbé szabályosan rakott fala mögé sárga színű agyagot döngöltek. Végül ezt a ciszternát a 17. század, pontosabban még meg nem határozható szakaszában javítják.